

GEWELD EN HET WOORD

Het zijn roerige tijden: de groeiende macht van Big Tech, klimaatverandering en biodiversiteitsverlies, toenemende internationale conflicten en de dreiging van nieuwe epidemieën. We zien ook maatschappelijke en politieke polarisatie en afbrokkelend vertrouwen in democratische en rechtstatelijke instituties. Dit zijn allemaal krachten die niet alleen ongekende uitdagingen met zich meebrengen, maar ook onze vertrouwde ideeën over vooruitgang, duurzaamheid en onze relatie tot de natuur en tot onze medemensen aantasten.

Anders gezegd: wat ter discussie staat, op scherp gezet wordt en herijkt moet worden, zijn de verhalen die wij over onszelf en de wereld vertellen. Verhalen vertellen is een essentieel menselijk kenmerk: door middel van verhalen begrijpen we het leven en de wereld om ons heen. We vormen onze identiteit door het ‘verhaal’ van ons leven en onze persoonlijkheid, in contrast of juist in verbinding met de verhalen en identiteiten van anderen. Taal kan diversiteit en inclusie bewerkstelligen, maar ook ongelijkheid en uitsluiting. Lange tijd was dit het domein van de letteren, taalwetenschap en misschien marketing- en communicatie-afdelingen. Dat is inmiddels – gelukkig – aan het veranderen, en ook bij juridische, wiskundige en medische faculteiten wordt aandacht aan ‘het verhaal’ besteed. In de wetenschap spreken we van de zogenoemde ‘narrative turn’.

De verhalen die we vertellen en de taal die we daarbij gebruiken verdienen onze aandacht, en

verdienen het om serieus te worden genomen: het is meer dan een beetje aankleding met mooie retoriek. Zo heeft het Sociaal en Cultureel Planbureau de afgelopen jaren – naar aanleiding van de Toeslagenaffaire – onderzoek gedaan naar mensbeelden in beleid. Het SCP kwam tot de conclusie dat verschillende mensbeelden in verschillend beleid werd gehanteerd, en dat dit soms schadelijke vereenvoudigingen zijn, of dat mensbeelden vervat in beleid en wetgevende kaders ook kunnen botsen. Dergelijke vereenvoudiging pakt nadelig uit voor burgers die door deze regels geraakt worden.

We begrijpen steeds beter dat leiderschap óók zit in het soort verhalen dat we vertellen, en dat dat komt met een grote verantwoordelijkheid. Er gaat een grote kracht schuil in onze verhaal- en woordkeuze, een zó grote kracht dat het dikwijls gewelddadig is. We kunnen elkaar individueel, maar ook met de structuur van onze samenleving, geweld aandoen door onze ‘taaldaden’.

En er zit een diepere laag in: in de taal die je bezigt, de verhalen die je vertelt, schets je niet alleen een beeld van de wereld en van anderen, zoals jij die ziet. De manier waarop je je uitdrukt, is ook altijd een reflectie op jezelf. Dat kan een persoonlijke, individuele ‘Zelf’ zijn, maar ook een institutionele ‘Zelf’: hoe spreekt de rechterlijke macht, hoe spreekt een ministerie, een toezichthouder, een commissie? In je woordkeuzes en taaldaden, inclusief dat wat verhuult of niet benoemd wordt, zit altijd een element dat zelfreflexief is. In hoe je over de ander spreekt, onthul je iets over jezelf, bewust of (vaker) onbewust.

Voor elk nummer wordt een filosoof, denker, theoloog, antropoloog, dichter of kunstenaar uitgenodigd om het thema van die editie – of juist een alternatief onderwerp – te ‘overpeinzen’. Met hun persoonlijke kijk daarop kunnen zij verdieping bieden en wellicht inspireren tot nieuwe inzichten of een andere blik.

Een narratief op macroniveau is die van onze relatie tot de natuur: zeer lang is voor normaal aangenomen dat de mens heerst over de natuur, dat de natuur er is om door mensen overwonnen en geëxploiteerd te worden. De escalerende klimaatramp vereist niet alleen concrete maatregelen, maar ook een diepere verandering in het verhaal over onze verhouding tot de natuur: onze planeet als bron is immers begrensd, en wij staan niet los van het ecosysteem, maar we zijn er een onlosmakelijk en kwetsbaar onderdeel van.

Op mesoniveau van institutionele taal zijn er tal van voorbeelden hoe mens- en wereldbeeld doorklinken in beleid en bestuur. Het institutionele racisme dat aan het licht kwam bij de Toeslagenaffaire zou een spiegel moeten zijn waar ook de beleidsmakers onder het huidige kabinet maar vaak en goed in moeten kijken. Een tekenend voorbeeld is het met de losse pols hanteren van het woord ‘crisis’. Dit is een sterke term, die door het alarmistische taalgeweld zoveel herrie maakt dat je bijna vergeet wat er níét gezegd wordt: hoe zit het met doorstroom, met sociale woningen, (geestelijke) gezondheidszorg, en onderwijs? En hoe zit het met de invloed van klimaatverandering op migratie?

Ook het werk van Zoë Papaikonomou, die samen met Tweede Kamerlid Kauthar Bouchallikht *De Inclusiemarathon* schreef en de zeer leerzame (én leuke!) podcast ‘De Bonte Was’ maakt, toont hoe ongelijkheid, vooroordelen en discriminatie doorwerken in organisaties – zoals het recruitment- of talentontwikkelingsbeleid – maar ook hoe managers en bestuurders daar iets aan kunnen doen.

Op het microniveau van onze dagelijkse taal kan ik *Je mag ook niets meer zeggen* van Mounir Samuel aanraden. In heldere taal en vanuit de waarden van verbinding en verzoening, doet Samuel concrete voorstellen voor een nieuwe taal voor deze ‘nieuwe tijd’.

Er zijn tal van voorbeelden waaruit blijkt dat taal – en dan zeker de taal van recht, beleid en bestuur – niet zo neutraal en objectief is als de gebruikers ervan denken. En het is ook nog steeds zo dat personen op de hogere functies bij de overheid en het bedrijfsleven over het algemeen een vrij homogene, geprivilegieerde achtergrond hebben, met bijkomende blinde vlekken.

De Franse filosoof Paul Ricoeur stelde: als je rechtvaardigheid wil bereiken, moet je verantwoordelijkheid kunnen nemen, dan doe je tegelijkertijd recht aan jezelf en aan de ander. En die verantwoordelijkheid neem je door in jouw verhalende identiteit jezelf ook als dader aan te wijzen. Taal-daderschap, leidt naar taal-eigenaarschap en de cocreatie van de grote verhalen van onze tijd. Laat het een happy end hebben. «

Pauline Phoa is rechtsfilosoof en expert Europees recht en is als universitair docent verbonden aan de Universiteit Utrecht. Haar proefschrift *EU Law as a Creative Process* (2021) won dissertatieprijzen van de Stichting

Praemium Erasmianum en de Vereniging voor Wijsbegeerte van het Recht. Pauline schrijft en doceert over macht en de rol en taal van het recht, met name ten aanzien van digitale technologieën en klimaatverandering.

